

Austrija

Karl Štulpfarer

Situacija u Austriji je mnogostrana i nejedinstvena. Ona je - ukoliko otprilike poslednjih deset godina smatramo sadašnjošću - na nekim područjima postala dinamična, iako motivi, koji pri tome deluju, izgledaju prilično egoistično ili, kao parcijalno napuštanje teze da je Austrija bila žrtva, markiraju povlačenje nekih pozicija koje su postale neodržive. U drugim sektorima nastavio se razvoj koji je počeo još četrdesetih godina, a koji možemo da označimo kao permanentnu borbu za prevagu suprotstavljenih istorijsko-kulturnih oblika obrađivanja i rekonstrukcije nacionalsocijalističke vladavine u Austriji.¹⁾

Oni ne mogu jasno da se odvoje jedan od drugog i s vremena na vreme se pomešaju: u jednom obliku dominira antifašistički nalog austrijskog otpora i austrijske emigracije, kao i generacije političara iz 45-tih godina i tako svesno ili nesvesno relativizira masovnu kolaboraciju austrijskog stanovništva sa nacionalsocijalizmom. Drugi ta iskustva povezuje sa svojom istorijskom slikom, ali zbog nepažnje, ili namerno, sve jače dospeva do afirmativnog ili bagatelizirajućeg osnovnog držanja prema nacionalsocijalističkoj Austriji. Treći „zaboravlja“ izvorne motive principijelnog pozicioniranja ponovo nastale i najzad od 1955. godine ponovo suverene Austrije. Ako se, naime, austrijska neutralnost tumači kao živi odgovor na istorijska iskustva učešća u jednom svirepom napadačkom i osvajačkom ratu, onda je taj odgovor uvek zvučao: nikada više učešće u jednom osvajačkom ratu koji polazi od Austrije. A neutralnost baš ostvaruje mentalno-institucionalnu samokontrolu radi očuvanja te odluke.

Odustajanje od tako shvaćene neutralnosti znači, da se više ne smatra potrebnim takva samokontrola: zbog obezbeđivanje suverenosti zahvajujući miru ili strategije, koja se miri sa rizikom rata. Te ambivalentnosti nisu nove, one su u Austriji tradicionalne. Međutim, nova koaliciona vlada između Austrijske narodne partije i Slobodarske partije Austrije i nadmoćnost slobodaraca u Koruškoj sa pokrajinskim poglavarom Jergom Haiderom na čelu, koji i posle svoje rezignacije na mestu predsednika partija još uvek važi kao njen tajni „firer“, još jedanput su pojačali mnogostranost

i suprotnosti u mogućnosti različitih interpretacija pojedinih izjava i akcija. (ÖVP – *Österreichische Volkspartei*; *Austrijska Narodna Partija* – desno-konzervativna politička partija u Austriji sa jakim hršćanskim-rimokatoličkim akcentima, pojednostavljeno se smatra demohrišćanskom; FPÖ – *Freiheitliche Partei Österreichs*; *Slobodarska Partija Austrije* – desna nacionalno-nacionalistička partija u Austriji čiji su rukovodioci davali i antisemitske i prema strancima neprijateljske izjave; koalicija ÖVP-FPÖ bila je na vlasti od 2000 do 2006. godine; *Pokrajina, pokrajinski* – Austrija je savezna država, koja se sastoji od 9 federalnih jedinica, koje se ovde na nemačkom jeziku zovu *Land*, ali ta reč istovremeno znači i *zemlja*, zbog toga smo mi u tom federalnom kontekstu *Land* prevodili sa *pokrajina*, shodno tome *Landeshauptmann* – što je titula predsednika pokrajinske vlade - sa *pokrajinski poglavar* - Prim. prev.) „Normalizacija“ Austrije posle pada gvozdene zavese i transformacije društvenih sistema u istočnoj srednjoj Evropi, zbog toga isto tako može da krene putem dovršavanja zapadnog modela demokratije u Austriji, kao i povratak ranijim modelima društvene kontrole. To se vidi na osnovu različitih prioriteta. Pre svega kompenzatorska argumentacija prema žrtvama nacionalsocijalizma stvara centralnu karakteristiku. Ona u Austriji stavlja u vidokrug naročito žrtve sa nemačkog jezičkog područja kao posledicu poraza nacionalsocijalističkog osvajačkog rata i izjednačava ih sa žrtvama nacionalsocijalističkog režima nasilja, a da ne pravi razliku između suodgovornih, koji su živeli u nacionalsocijalističkom režimu, „saputnika“ i nevinih. (Rečju *saputnik* ovde smo preveli reč nemačkog originala *Mitläufer*. Na nemačkom jezičkom području to od rata naovamo izričito podrazumeva lica, koja se nimalo nisu odupirala nacionalsocijalističkom režimu, iako zapravo nisu delili njegove stavove. Američke i engleske vojne vlasti posle osvajanja Nemačke za njih su koristile reč *followers*. – Prim. prev.)

Pri tom je naročito teško da se izbegne zavođenje selektivnim zapažanjima posebno tadašnje dece i omladinaca. Svakodnevni život nacionalsocijalizma se, eto, već prema narodno-političkoj kategorizaciji i prema periodu i ličnoj poziciji nije sastojao samo od užasa, nego za pripadnike „naroda-gospodara“ i od velikih obećanja, gratifikacija i prednosti za životni razvoj, koji su, prirodno, bar delimično propali sa porazom nacionalsocijalističke Nemačke. (*Herrenvolk* – *narod gospodara* – na engleskom najčešće prevedeno sa *master race* – jedan od centralnih pojmova

nacionalsocijalističke ideologije kojim se obeležavaju pre svega Nemci, ponekad šire i „srodni, germanski“ narodi. – Prim. prev.) Ako se, dakle, 2001. godine, baš kao svake godine od kada je pedesetih godina osnovan koruški zemaljski memorijalni centar, (*Kärntner Landesgedächtnisstätte*), na brdu Krojberg kod Klagenfurta održava memorijalna svečanost, onda to može da se shvati i kao „upozorenje na čovečnost“²⁾ ali tamo postavljeni natpis „za sve one, koje su razočarali“, može da se razume i posve drugačije.

To je istorijsko-kulturno okruženje u kome treba interpretirati Hajderova direktna ublažavanja strahota nacionalsocijalističke vladavine, kao i povremene relativizacije i demantovanja u sve novijim i novijim varijantama. Ona su uglavnom dobro poznata i najbolje se mogu pročitati tamo, gde ih sakupljaju njegovi politički protivnici.³⁾ Druge varijante Hajderovih izjava, kod kojih se mogu prepoznati i njegove taktičke sposobnosti, mogu se naći direktno na veb-stranicama Slobodarske partije. Kratko vreme po formiranju nove vlade u Austriji rekao je, na primer, u jednom intervjuu *Tajmsu* da je požalio zbog svojih grešaka u prošlosti, kao što su bile njegove primedbe o Hitlerovoj politici zapošljavanja i oružanim esesovskim jedinicama: „Neko vreme posle Drugog svetskog rata dve vladajuće partije su pokušavale da redukuju odgovornost za prošlost. One su govorile da Austrija uopšte nije odgovorna. Ali mi imamo i žrtve i zločince. Mi smo sedeli na obe strane.“⁴⁾

Ono što nedostaje je odgovor na nepostavljeno pitanje, u kojoj bi tradiciji austrijsko društvo trebalo da živi danas. Jer ne bi bilo fer pitati na kojoj bi strani on sedeo. Svaka takva pretpostavka je inače irelevantna, jer je on inače Narodnu partiju i Socijaldemokratsku partiju Austrije (*SPÖ – Sozialdemokratische Partei Österreichs – Socijaldemokratska Partija Austrije*. – Prim. prev.) dokučio kao krivce za žaljenja dostojne austrijske istorijske kulture. Hajder pri tome prećutkuje ulogu svoje sopstvene partije, partije koja joj je prethodila i dve organizacije koje su joj bliske, pa time pruža klasični primer za austrijsko ophođenje sa nacionalsocijalističkom prošlošću, koju je razotkrila Rut Vodak (*Ruth Wodak*): odbrana od krivice i preokretanje krivice, a ovde ne samo u samoj stvari, nego čak i u sećanju na nju.⁵⁾

Rasprava o tome kako bi u Austriji trebalo da se seća ideologije, politike, pljačkaškog pohoda i zločina nacionalsocijalističke vladavine i Drugog svetskog rata, prošlih decenija je dobila na intenzitetu, a time i javnoj pažnji. To nije samo efekat masovnih

medija. To je novi, specifično austrijski razvoj, iako sa ne samo austrijskim uzrocima. Uvod joj je bila afera Valdhajm 1986. godine, austrijskog i vanaustrijskog shvatanja da su iz razloga državnog rezona dominirajuće koncepcije – o Austriji kao prvoj žrtvi nacionalsocijalizma – postale problematične. To je i više odgovaralo realnosti celokupnog teksta Moskovske deklaracije saveznika o Austriji 1. novembra 1943. godine i to ne samo njenim uvodnim rečenicama. (Ministri inostranih poslova SSSR, SAD i Velike Britanije su u Moskvi 1. 11. 1943. godine potpisali deklaraciju u kojoj se „...izražava mišljenje da je Austrija bila prva zemlja koja je postala žrtva Hitlerove tipične agresivne politike i koja treba da bude oslobođena od nemačke vlasti“, ali takođe i „...Austrija se podseća da za svoje učešće u ratu na strani Hitlerove Nemačke snosi odgovornost...“ Prim. prev.)

Taj odavno potrební impuls za reviziju, još više je ojačao posle transformacije društvenih sistema istočne srednje Evrope zbog toga što tamošnja sećanja na profitabilna austrijska učešća u nacionalsocijalističkom režimu više nisu mogla da se izbrišu prostim antikomunističkim refleksom. Ni u Austriji nije moglo dugoročno da se previdi sve veće vrednovanje holokausta u istorijskoj kulturi SAD. Verovatno ni u Nemačkoj posle ujedinjenja i posle pristupanja Austrije Evropskoj Uniji ne bi bili spremni, da kao ranije, jednostavno prihvate da se Austrija po pitanju odgovornosti nacionalsocijalističkog režima još uvek krije iza Nemačke. Uz to je dolazio i sve veći otpor generacije unuka žrtava nacionalsocijalizma, koja više nije htela da prihvati politiku neodlučnosti austrijske države i austrijskog društva. Takođe i diskusija o umešanosti Švajcarske u poslove nacionalsocijalističke Nemačke, koja je dovela do osnivanja Beržijeove komisije, kao i žestoko vođene nemačke rasprave o prinudnom radu, ostavljali su Austriji sve manje šanse da nepromenjeno održe od 1945. godine tako uspešne strategije odugovlačenja i ulepšavanja. (U Švajcarskoj je osnovana nezavisna komisija eksperata – istoričara radi ispitivanja sudbine jevrejske imovine položene u švajcarskim bankama, koja je ime dobila po svom predsedniku Žanu-Fransoa Beržijeu – *Jean-Francois Bergier* – a svoj izveštaj podnela 22. 3. 2002. godine. – Prim. prev.)

To, međutim, ima veze i sa promenom političke scene u samoj Austriji. Od kraja osamdesetih godina, na rubu međusobno isprepletene konzervativne narodne partije i socijaldemokratije,

nastupaju desno-konzervativni slobodarci, pod vođstvom Jerga Hajdera, i levo-liberalni Zeleni i kratkoročno im čak oduzimaju kvalifikovanu većinu u saveznom parlamentu. Sa porastom glasova i mandata u njihovu korist, menja se kulturno-istorijsko mesto vrednovanja nacionalsocijalizma kako u okviru praktične politike, tako i u političkoj praksi.

To je otišlo čak i korak dalje od kada su slobodarci i naprednjaci po broju mandata postali jednako snažni i stvorili koalicionu vladu, koja internacionalno nije bila neosporavana. U čudnom obrtu odnosa, naime, sada više na putu onakvoj obradi nacionalsocijalističke prošlosti Austrije ne stoje ni oni koji su prema tom procesu do sada bili ravnodušni ili su mu se protivili. To se može objasniti i takozvanim sankcijama Evropske Unije protiv vladajuće koalicije Narodne partije i Slobodarske partije, ali takođe i instrumentalizacijom za sopstvene političke ciljeve, kao dinamizirajućeg faktora radikalne promene istorije kulture, koja sebe ponovo određuje više etnički, nego socijalno.

Vladin program dve partije svakako zadovoljava sve želje. Tačka 1. – razračunavanje sa nacionalsocijalističkom prošlošću – pored ostalog programatski potvrđuje: „Savezna vlada se izjašnjava u prilog nastavljanja kursa senzibilnosti i kritičkog razračunavanja sa nacionalsocijalističkom prošlošću. Radi se o tome da se bezuslovno razjasni sve, da se pokažu strukture nepravde i da se to saznanje kao upozorenje za budućnost prenese sledećim generacijama.“⁶⁾

U izjavi svoje vlada 9. februara 2000. godine je savezni kancelar Šisel (*Wolfgang Schüssel*, rođen 1945., bio je savezni kancelar – predsednik savezne vlade – Austrije od 2000. do 2007. godine. – Prim. prev.) još jedanput potvrdio tu političku nameru i ovako je motivisao: „Ako govorimo o budućnosti naše omladine, moramo da joj prenesemo nešto sasvim bitno: poznavanje istorije ove zemlje. Nacionalsocijalistička prošlost Austrije zahteva naročito budno i kritičko obračunavanje i neophodnu senzibilnost za strukture i mehanizme nacionalsocijalističkog sistema nepravde. To saznanje i tu senzibilnost moramo da predamo dalje budućim generacijama kao upozorenje. Nekoliko važnih koraka već je učinjeno prošlih godina.“⁷⁾

Još i više od toga su Wolfgang Šisel i tadašnji vođa slobodara, Jerg Hajder, 3. februara 2000, pre nego što im je povereno da sastave vladu, potpisali deklaraciju „Odgovornost za Austriju

– Budućnost u srcu Evrope“, u kojoj još jedanput potvrđuju prihvatanje demokratskih osnovnih vrednosti, izjašnjavaju se protiv neprijateljstva prema strancima, antisemitizma i rasizma, naročito naglašavaju ljudska prava i zajedništvo vrednosti Evropske Unije i što se tiče ophođenja sa nacionalsocijalističkom prošlošću dodaju: „Austrija prihvata svoju odgovornost za sudbonosnu istoriju 20. veka i užasne zločine nacionalsocijalističkog režima: naša zemlja prihvata svetle i mračne strane svoje prošlosti i dela svih Austrijanaca, dobra i zla, kao svoju odgovornost. Nacionalsocijalizam, diktatura i netolerantnost doneli su rat, mržnju protiv stranaca i masovna ubistva. Jedinственost i neuporedivost zločina holokaušta su upozorenje za stalnu budnost prema svim oblicima diktature i totalitarizma.“⁸⁾

Čini se da je time okončano ono što je 1988. u toku spomenogodine nacionalsocijalističke vlasti u Austriji započelo jednim bagaj-izvinjenjem. Ne kao prvi, ali uverljivo i u više navrata, a pre svega sa svoje zvanične pozicije kao šef vlade, savezni kancelar Vranicki svojim govorima 1991. i 1993. godine, doduše, nije napustio principijelnu poziciju na osnovu međunarodnog prava austrijske vlade za doba nacionalsocijalističke vladavine u Austriji, ali je priznao suodgovornost austrijskog društva za nacionalsocijalističke zločine i moralnu odgovornost Republike za odstranjivanje posledica nacionalsocijalističkog režima.⁹⁾ Šefovi vlada austrijskih saveznih pokrajina, međutim, pre svega onih, koji su za vreme nacionalsocijalističke vladavine u Austriji postojali kao imperijalne oblasti i aktivno učestvovali u napadu na susedne zemlje, sve do danas uporno ćute, pa tako i Hajder kao pokrajinski poglavar Koruske.¹⁰⁾ (Sa *imperijalna oblast* ovde prevodimo pojam *Reichsgau*. Tako su se od 1939. do 1945. godine zvale administrativne jedinice na onim okupiranim teritorijama, koje su formalno priključene sastavu Hitlerove Nemačke. *Gau* – stara germanska reč za određeni predeo – bio je termin kojim se u Hitlerovoj Nemačkoj označavala administrativna jedinica, nešto između sreza i oblasti. – Prim. prev.). Ipak je na kraju 1997. godine na saveznom nivou odlučeno da se uspostavi Spomendan protiv nasilja i rasizma 5. maja na dan oslobođenja koncentracionog logora Mauthausen.¹¹⁾ Prvi Spomendan parlament je obeležio austrijskom praznodbom opere „Dnevnik Ane Frank“ Grigorija Frida.¹²⁾

Druga akcija od početka devedesetih godina dovela je do osnivanja nacionalnog fonda Republike Austrije. Tipično je da ta

uspešna inicijativa nije pošla od saveza žrtava, nego od jedne građanske inicijative, u okviru koje su se sakupili iseljeni sa područja Delershajm-Alenštajg koje je konfiskovala nemačka vojska i sve do danas kao područje za trening vojnih jedinica stoji na raspolaganju austrijskoj saveznoj armiji.¹³⁾

Ta inicijativa se podudarala sa jednim velikim parlamentarnim upitom Zelenih od 13. marta 1992. godine koji je sa 405 pitanja upućenih saveznoj vladi tražio obaveštenje o zvaničnom stavu u odnosu na rat i posleratno vreme sa obrazloženjem: „Zbog toga što je Austrija pred svetom i sama pred sobom želela da važi isključivo kao žrtva nacionalsocijalizma, morala je da negira prave žrtve i da sakrije zločince iz redova sopstvenog stanovništva. Austrija danas mora da se suoči sa svojom dvostrukom prošlošću: sa svojom suodgovornošću za zločine nacionalsocijalizma i negiranjem i potiskivanjem suodgovornosti II. Republike.“¹⁴⁾

Predlog za parlamentarnu odluku dve godine kasnije koji su takođe podržavali i Zeleni, stvar vidi nešto malo drugačije: „/.../ Austrija ne snosi nikakvu kolektivnu sukrivicu zbog te patnje, ali itekako postoji, kao što je to savezni kancelar u ime savezne vlade izjavio prilikom svoje posete Izraelu, suodgovornost za nepravdu, koja je počinjena žrtvama nacionalsocijalizma. Ona obavezuje da se održi budnim sećanje na te zločine da bi se sprečilo njihovo ponavljanje. Ona dovodi do posebne odgovornosti Austrije da prizna patnju, koju je nacionalsocijalizam naneo ljudima u Austriji i da im pomogne na poseban način.“¹⁵⁾

Trajalo je još godinu dana, sve do pedesete godišnjice oslobođenja Austrije od nacionalsocijalizma, dok najzad nije mogao da bude usvojen zakon o nacionalnom fondu.¹⁶⁾ Samo da kraja 1998. godine putem nacionalnog fonda izvršeno je 25.028 isplata u visini od najčešće 70.000,00 austrijskih šilinga (5087,10 evra).¹⁷⁾

Istoričarima i istoričarkama nigde nije naročito lako da svoja istraživanja predstavljaju kao korisna društvu, koje je orijentisano na progres, čak ni savremenu istoriju, a posebno ne u Austriji. Austrijska savremena istorija je veoma kasno, tek šezdesetih godina, institucionalizovana protiv otpora mnogih tadašnjih istoričara i sve do danas je personalno i materijalno ostala nedovoljno dotirana. Samo je jedna vanuniverzitetska institucija, Dokumentacioni arhiv austrijskog otpora, uspela – na jedvite jade – da se koncentriše na istraživanje nacionalsocijalističkog vremena. Sve drugo je u velikoj meri bilo upućeno na sopstvenu inicijativu, samo je poli-

tičko obrazovanje u školama proizvelo permanentni refleks, koji je stimulisao i istraživanje nacionalsocijalizma u Austriji. Tako je to trajalo sve do 1991. godine, sve dok radi finansiranja istraživanja nije moglo da se predloži interdisciplinarno istraživačko težište sa temom: „Društvena politika u toku rata, nacionalsocijalističkog sistema logora, prinudnog rada i ratne privrede u Austriji 1938.-1945.“ Austrijska konferencija rektora ju je odbila već u okviru prethodne procene bez obrazloženja.

Što se 1991. godine još činilo kao nešto nemoguće, sedam godina kasnije postalo je stvarnost kroz promenjene okolnosti u Evropi. Republika Austrija je, 1. oktobra 1998. godine osnovala sopstvenu nezavisnu komisiju istoričara radi istraživanja nacionalsocijalističke prošlosti Austrije, čiji rad nije bio vezan ni za kakva uputstva. Pod predsedništvom predsednika Suda za upravno pravo, Klemensa Jablonera, komisija se sastojala od šest redovnih i tri vanredna člana, dvojica njih iz inostranstva, a pratio ju je i mali sekretarijat pod rukovodstvom koordinatorke istraživanja. (Pomenuta komisija je u januaru 2003. godine – posle izdavanja originala ove knjige u Nemačkoj – završila rad i svoje rezultate sakupljene u 47 tomova predala austrijskoj vladi. Na obradi obeštećenja i vraćanju imovine žrtvama nacionalsocijalizma, odnosno, njihovim naslednicima, radi se još i danas. – Prim. prev.) U za Austriju posve neuobičajenom obimu za sprovođenje radnog programa, komisiji je na raspolaganju stajalo 89 miliona austrijskih šilinga, (6,47 miliona evra.) Preko 100 istraživačica i istraživača radilo je na realizaciji pojedinih projekata, koji služe veoma precizno formulisanom zadatku da se „istraži celokupni kompleks otuđivanja imovine na području Republike Austrije u nacionalsocijalističko vreme, povraćaj, odnosno, obeštećenja (kao i ekonomskih i socijalnih davanja) Republike Austrije počevši od 1945. godine, i da o tome podnese izveštaj.“¹⁸⁾

Nikada još u istoriji Republike i njenih naučnika nije pokrenut tako obiman projekat o nacionalsocijalističkoj prošlosti. Istraživanja je trebalo da se završe 2002. godine.¹⁹⁾ Kao i prilikom denacifikacije i gonjenja teških zločina neposredno posle završetka rata i ovde postaje vidljivo ograničenje na današnju austrijsku teritoriju. Svako učešće u zločinima Austrijanaca izvan današnjih granica ostaje izvan tog zadatka, a to baš i nije malo, ako se setimo Austrijanaca na teritorijama okupiranim od Nemačke: Globočnika, Štangla, Sajs-Inkvarta, Novaka, Hamerlea i Dorfmajstera – da

ne zaboravimo Lerha. Setimo se Lođa, Treblinke i Lublina, Trsta, Marcobota i Maribora.

Međutim, još pre nego što je završen rad komisije istoričara, naimenovano je dvoje vladinih opunomoćenika za pitanja restitucije, Marija Šaumajer (*Maria Schaumayer*), bivša predsednica Austrijske Nacionalne Banke za pitanja prinudnog rada, i ambasador Ernst Suharipa (*Ernst Sucharipa*) za pitanja restitucije. Šaumajerovoj je uspelo da pomoću fonda od 6 milijardi za obeštećenje preživelih prinudnih radnica i prinudnih radnika, učini prvi praktični korak. Takozvani fond za pomirenje – nije baš oznaka koja odražava isuviše veliku težnju za senzibilnošću – obeštetiće prema stanju sredine 2001. godine, otprilike 149.000 nacionalsocijalističkih robova i prinudnih radnika sa oko 5,22 milijardi austrijskih šilinga, (379,35 miliona euroa.)²⁰⁾ Ali ni ovde – u ovom slučaju, doduše, samo verbalno – nije izostala politika Slobodarske partije, koja je htela da uslovi postupke za obeštećenje za žrtve nacionalsocijalističkog režima sa „austrijskim prinudnim radom u ruskim zarobljeničkim logorima i sa prinudnim radom bivših Austrijanaca u komunističkim zemljama posle 1945. godine.“²¹⁾

Suharipa se orijentisao prema već postojećim privremenim rezultatima komisije istoričara i vodio je pregovore sa jevrejskim organizacijama žrtava i advokatima radi realizovanja do tada nezvrešenih isplata za obeštećenje povrede stanarskih prava, oduzimanja predmeta domaćinstava i ličnih predmeta od vrednosti, do kojih je došlo prilikom proterivanja Jevreja iz njihovih stanova prilikom nacionalsocijalističkog preuzimanja vlasti u Austriji 1938. godine pre svega u Beču.²²⁾ Za sprovođenje tih isplata zadužen je Nacionalni fond Republike Austrije za žrtve nacionalsocijalizma.²³⁾ Istovremeno je osnovan i opšti fond za obeštećenje sa ciljem „da se pomoću dobrovoljnih davanja prizna moralna odgovornost za gubitke i štete, koji su naneti jevrejskim građankama i građanima, kao i drugim žrtvama nacionalsocijalizma, kao posledice nacionalsocijalistikog režima ili u vezi sa njim.“²⁴⁾

I preko toga je na kraju sa Izraelitskom religioznom zajednicom (*Israelitische Kulturgemeinde*) postignut sporazum da austrijske savezne pokrajine plate simboličnih 250 miliona austrijskih šilinga, (18,19 miliona euroa) za štete, koje su nastale uništavanjem sinagoga, prostorija za molitve i kulturnih predmeta.²⁵⁾ Međutim, različite grupe žrtava odmah počinju međusobno da se suprotstavljaju. „Pokrajinski poglavar, Jerg Hajder, u okviru razgovora

u Beču o plaćanju obeštećenja izraelitskoj religioznoj zajednici u ponedjeljak /26. novembra 2001. godine/ zahtevao je obeštećenje takođe i za raseljene koruske Slovence. Oni su, navodno, njegov zahtev smatrali opravdanim. O celokupnom iznosu od 250 miliona šilinga, koje su pokrajine htele da plate religioznoj zajednici, Koruska će na osnovu ključa za savezne pokrajine preuzeti sedam procenata, to jest 17 miliona šilinga.“²⁶⁾ Dok je, dakle, suma za obeštećenje Jevreja u Koruskoj trebalo da bude smanjena u korist druge grupe žrtava, opunomoćenik za restituciju Beča, Kurt Šolc (*Kurt Scholz*), morao je da se suoči sa pitanjem, zašto će se podela sume izvršiti prema opštem ključu saveznih pokrajina, dakle sa 20 odsto, a ne prema raspodeli jevrejskog stanovništva pre nacionalsocijalističkih progona, dakle sa otprilike 90 odsto. Šolcov odgovor nije bio ubedljiv.²⁷⁾

Dve naizgled beskonačne priče potvrđuju instrumentalizovani karakter sve češćeg prizivanja nacionalsocijalističke prošlosti, koje na mnogim područjima zapravo ne menjaju ništa: na primer, zločin psihijatra Hajnriha Grosa (*Heinrich Gross*) – ubijanje hendikepirane dece u Špigelgrundu u Beču – sudski nije gonjen. Umesto toga je Gros posle rata decenijama radio kao sudski veštak za psihijatriju i tek je nedavno, posle mnogo godina prakse, pozvan pred sud i smesta proglašen nesposobnim za sudsku raspravu, iako se na televiziji pokazao sasvim vičnim u odbrani svoje krivice.²⁸⁾ Ili masivni spomenik memorijalnog centra bivšeg koncentracionog logora Mauthausen, gde je baš nedavno – ko zna po koji put? – sastavljena grupa eksperata, kao da već godinama nisu ignorisani predlozi međunarodnih eksperata. Pošto je ta nova grupa eksperata nanovo izradila iscrpan predlog za preuređenje memorijalnog centra, sada se čini kao da je elan nadležnog ministra unutrašnjih poslova iscrpljen i da će se svi planovi ponovo odložiti. U svakom slučaju je i poslednji naučni saradnik morao da napusti memorijski centar zato što mu nije bio produžen ugovor.²⁹⁾

Austrijski savez ratnih drugova, Austrijski savez gimnastičara i Koruska zavičajna služba (*Österreichischer Kameradschaftsbund, Österreichischer Turnerbund, Kärntner Heimatdienst*), su od svojih ponovnih osnivanja pedesetih godina bile tradicionalne organizacije koje su prethodile desnom ekstremizmu u Austriji. Ali nevini oni su verbalno postali blagi i ponašaju se kao čestiti jaganjci. Na njihovim vebajtovima se posle poslednjeg sastava vlade nalaze gotovo samo još austrijski patriotizam i čežnja za mirom. Začudo,

linkovi koruskih organizacija najednom su baš u izradi ili više ne postoje.³⁰⁾

Najmanje se uzdržava Koruska zavičajna služba koja je u junu 2001. godine započela akciju prikupljanja potpisa da bi se opet jednom „podvukla crta i odbilo odobravanje svakog dodatnog zahteva za isplatu zbog ispaštanja.“³¹⁾ I danas je ponovo iskoristila – kao svake godine, a što u decenijskom ritmu postaje sve jače – sećanje na referendum u Koruskoj od 10. oktobra 1920. godine u svoje sopstvene, antislovenačke svrhe. Te proslave 10. oktobra u Koruskoj, naime, imaju i svoju sopstvenu istoriju sećanja čiji je vrhunac proslava 1940. godine, kada je u Koruskoj pripremljeno razbijanje Jugoslavije i okupacija slovenačkih teritorija i kada su se istovremeno slavili heroji Narvika.³²⁾ Još i danas se, na čelu sa Jergom Hajderom, ne koriste toliko kao apelativno sećanje na demokratske vrednosti, koliko kao etnička ispovedanja koja imaju samo malo veze sa 10. oktobrom 1920. godine.³³⁾

Izložba o nemačkoj vojsci kod tih grupa, naravno, nije naišla na pozitivan odjek.³⁴⁾ (U originalu *Wehrmachtsausstellung. Wehrmacht* – u doslovnom prevodu „odbrambena sila – je naziv oružanih snaga pre svega kopnene vojske Hitlerove Nemačke. Izložba o Hitlerovim oružanim snagama sa naslovom *Wehrmachtsausstellung* – kad se pomene ta reč misli se uglavnom konkretno na tu izložbu – otvorena je 5. marta 1995. godine povodom pedesetogodišnjice Drugog svetskog rata u Hamburgu, a posle toga u još 34 nemačka grada, posetilo ju je preko 900.000 ljudi, a njen značaj je u tome što je slikama i dokumentima dokazala da ratne zločine nisu počinile samo esesovske jedinice i gestapo, nego i pripadnici redovne, kopnene vojske, što je izazvalo velike diskusije i donekle preokrenulo javno mnjenje u Nemačkoj i Austriji. – Prim. prev.) Ali ni prerađena izložba, kako je prikazana u Berlinu, kojoj se više nije moglo zameriti aljkavo ophođenje slikama kao izvorima, vladinim partijama (autor ovde misli na narodnjake i slobodarce – (Prim. prev.) nije bila vredna da bude prikazana. Već je pokrajina Forarlberg odbila odgovorajući zahtev za njeno finansiranje.³⁵⁾ Izveštaj o izložbi u Berlinu, u dnevnom listu *Kleine Zeitung*, ima tipičan naslov “Ponovo se ne skida ljaga sa Vermahta“.³⁶⁾ Ta odbrana da se nikako ne stekne kritička i realnosti bliska slika o aktivnostima nemačkih oružanih snaga odgovara kompenzatorskim akcijama protiv obeštećenja žrtava nacionalsocijalizma. Pošto su izvorno odobrene mesečne isplate Austrijancima, koji

su bili u ratnom zarobljeništvu u istočnim i jugoistočnim evropskim zemljama, takoreći kao obeštećenje, od 1. januara 2002. svi Austrijanci, koji su bili u ratnom zarobljeništvu, dobijaju mesečne isplate, koje već prema dužini zarobljeništvu iznose između 200 i 500 austrijskih šilinga (14,53 do 36,34 evra).³⁷⁾

To je potpuno u saglasnosti sa vladinim programom u kome se u signifikantnim spoju, pod naslovom „Obeštećenje za prinudne radnike, ratne zarobljenike i proterane“ pod tačkom 12, kaže: „Savezna vlada će se postarati za objektivna rešenja u pogledu pitanja svih lica nateranih na prinudni rad, austrijskih ratnih zarobljenika, kao i stanovništva koje govori nemački jezik proteranog u Austriju na osnovu Benešovih dekreta i odredbi Avnoja.“³⁸⁾

U uvodniku nedeljnog žurnala *Profil* se tadašnji glavni urednik u februaru 1996. godine požalio: „Sve dok austrijska istorija 20. veka ostane prepirka između partija, uvek će nanovo sustizati zemlju.“ Iz toga on izvodi zahtev za nacionalnim konsenzusom „oko zajedničkog pisanja istorije u kojoj ništa neće biti sakriveno i iz koje svi možemo da učimo.“³⁹⁾ Hubertus Cernin (*Hubertus Czernin*) želeo je da se to shvati kao apel protiv tro- ili četvorostranačja istorije. Diskusije oko „Doma tolerancije“ i „Doma istorije“ su pokazale da se razlike ne protežu samo duž linije partija. Ovde je predmet diskusije nešto mnogo veće: jedinstvena istorija određena od države ili civilno-društveno umrežavanje diskursa o njoj.⁴⁰⁾

Šta može da se očekuje od nacionalnog konsenzusa po pitanjima istorijskog istraživanja, pogotovu ako se više ne razlikuje između naučne kompetencije i ideološkog pogleda, veoma jasno proizlazi iz jednog pisma čitaoca predsedavajućeg Koruške pokrajinske zajednice, Sepa Prugera, koji je i član rukovodstva zajednice Ulrihsberg. On je svojim zauzimanjem stava oko postavljanja austrijsko-slovenačke grupe istoričara radi zajedničkog istraživanja bilateralne istorije u 20. veku prvo naglasio, da se ne mogu očekivati nikakvi novi rezultati o „ozloglašanim odlukama Avnoja“, da bi zatim prilično nedoslednom argumentacijom dodao: „Njen /bilateralne grupe/ sastav teško da može da pruži garanciju da će doći do naučno nespornog rezultata.“⁴¹⁾ (U originalu je Pruger – *Sepp Prugger* – *Obmann* svoje organizacije. *Obmann* je austrijska reč, koja se ponekad koristi i u Bavarskoj, za šefa – predsedavajućeg – jedne organizacije, ovde Kärntner *Landsmannschaft* – pri čemu je i *Landsmannschaft* pojam za regionalno udruženje, ali sam

termin već ima izvestan „nacionalan“ ukus. Zajednica Ulrihsberg – *Ulrichsberg-Gemeinschaft* – je memorijalni centar i organizacija koja se bori za interese povratnika nemačko-austrijske nacionalnosti u Austriju. Odluke AVNOJ-a, na koje se ovde i na još nekim mestima aludira, neposredno posle Drugog svetskog rata oduzele su državljanstvo građanima nemačkog porekla koji su se „ogrešili“ o interese Jugoslavije. – Prim. prev.)

Austrijanci, Folksdojčeri, Staraoustrijanci – čovek se još jedanput začuđeno pita: ko su žrtve rata i vladavine nasilja u ovoj istorijskoj kulturi? Benešovi dekreti i odluke Avnoja – zahtev da se oni ukinu, nije stvar samo slobodarske partije, u Koruškoj je predlog odluke prihvaćen jednoglasno, dakle takođe i uz saglasnost socijaldemokrata. ⁴²⁾

Od pre jedne decenije se promenila obrada nacionalsocijalističke prošlosti u Austriji, intenzivirala se i ubrzala. Naučni rad se razvija uprkos preprekama i koristi više transnacionalne, upoređujuće, nego pristupe istorijske svakidašnjice. ⁴³⁾ Sve češće se organizuju radionice i konferencije u spomen, radi sećanja, ophođenja sa prošlošću. ⁴⁴⁾

Spomenici radi sećanja na prognanike nacionalsocijalističkog režima podižu se ne samo u Beču uz podršku države. Vodila se dugačka i iscrpna diskusija o projektu spomenika Rejčel Vajterid (*Rachel Whiteread*) na trgu Judenplac u Beču, ali od kada postoji, čini se da su se i njegovi protivnici pomirili s njim. ⁴⁵⁾

Drugi projekti spomenika svode se na privatne inicijative, kao ona u Filahu, spomenik imena, koji je proizašao iz jedne školske inicijative, kao što se, iako ne uvek vidljivim spomenicima, dokumentuje i u drugim saveznim pokrajinama. ⁴⁶⁾ („Spomenik imena“ u Filahu otkriven je 1999. godine sa 64 imena bivših građana ubijenih, nestalih, progonjenih u vreme nacionalsocijalizma u toj varoši. Već koncipiran da se može proširiti na njemu se sad nalazi 254 imena. – Prim. prev.) Muzeji, memorijalni centri i institucije za političko obrazovanje i obrazovanje odraslih sprovodili su čitav niz priredbi, na primer, Jevrejski muzej u Hoenemsu ili Savezni depo za nekretnine, izložbu „inventarizirano“, (igra rečima, *ariziranjem* se u doba nacionalsocijalizma nazivalo oduzimanje predmeta, stanova, kuća, preduzeća, fabrika itd. u korist „arijevacā“, t. j. Nemaca. – Prim. prev.) koja pokazuje sudbinu čitavih pokuštava opljačkanih od Jevreja, ali koje ni posle 1945. godine nisu restituirane, nego ih je dalje koristila austrijska država. ⁴⁷⁾ I dokumentarni

ili igrani filmovi, kao, na primer, *Špigelgrund* ili *Rehnic* ⁴⁸⁾ ili književna dela – ranije Ingeborg Bahman i Gerharda Friča, danas, na primer, Ane Miguč, *Kuća detinjstva* Gerharda Rota, Dorona Rabinovicija kao naučnik i književnik ili Roberta Menasea ⁴⁹⁾ - neće promašiti cilj svojim dejstvom.

Međutim, borba za sećanje u Austriji već je počela kada se rat još nije bio ni završio, kada su, naime, tri demokratske partije prilikom izjave o samostalnosti 27. aprila 1945. godine, objasnile ulogu Austrije kao žrtve. Ta borba za istorijsko-kulturnu hegemoniju, za ocenu Drugog svetskog rata, njegovih podstrekača, njegovih učesnika i njegovih žrtava i njegove tradicije, još nije završena. Ona se, međutim, u današnjoj Austriji, u suprotnosti sa onom ranije, povezuje takođe i sa borbom za političku i društvenu hegemoniju vrednosti, hegemoniju demokratskih i drugih društvenih vrednosti. Moramo da konstatujemo da je njen ishod neodređen, a kraj joj se ni ne nazire.

Karakteristično za to je činjenica da je u svečanoj povorci povodom proslave 80-godišnjice korušskog referenduma 10. oktobra 1920. godine nošena, takođe, ne samo jedna zastava sa esesovskom parolom „Naša čast zove se vernost“, nego, što je još i mnogo više od toga – uprkos nedvosmislenim zakonskim odredbama u pogledu nacionalsocijalističkog ponovnog delovanja - državno tužilaštvo u Klagenfurtu je smatralo „da nije pouzdano mogla da se dokaže namera o ponovnom delovanju počinioca“, pa je zbog toga obustavljen postupak. ⁵⁰⁾ (nacionalsocijalističko ponovno delovanje - *NS-Wiederbetätigung*. Nemačko i austrijsko zakonodavstvo zabranjuju „ponovno delovanje“ izgovorenim ili pisanim rečima ili isticanjem nacionalsocijalističkih oznaka i to smatraju krivičnim delom koje se goni po službenoj dužnosti. – Prim. prev.) To je bio dovoljan povod da se na rubrikama pisama čitalaca u Klagenfurtu taj moto još i brani u najrazličitijim varijantama. ⁵¹⁾ Rudolf Galob, bivši zamenik pokrajinskog poglavara u Koruškoj, predsednik zajednice Ulrihsberg i potpredsednik Saveza ratnih drugova u Koruškoj, izjavio je, sa pažnje vrednom otvorenošću, kakvo držanje treba zauzeti u odnosu na takve esesovske parole: „U našim redovima svako zna odakle potiče ta izreka. Međutim, oni, o kojima je reč, nisu znali da ne smeju javno da je koriste.“ ⁵²⁾ To je slično kao sa slavnim freskama slikara Sviberta Lobisera u čast priključenja Austrije Nemačkoj, kojima je ukrašena sala za

sednice pokrajinskog parlamenta u Klagenfurtu 1938. godine, a koju su zatim posle 1945. godine prekrećili.⁵³⁾

Taj osnovni princip da se ponovo jače razdvajaju javne izjave od stvarnog privatnog držanja, čini se da je merodavan za promenu godišnjeg velikog susreta veterana Drugog svetskog rata, uključujući i esesovske veterane, u Ulrihsbergu u Koruškoj: „Sama svečanost ubuduće treba da se održi već u septembru i da sadržajno bude proširena – od susreta u spomen povratnika u manifestaciju protiv svakog nasilja.“⁵⁴⁾

I u tom kontekstu treba videti poziv Rudolfa Burgera na zaborav. Burgerov tekst se prvo pojavio u časopisu *Europäische Rundschau*, a u skraćenom obliku u dnevnom listu *Standard*.⁵⁵⁾ On je u vezi svojih prigovora više puta zauzimao stav, na primer u ORF-u⁵⁶⁾ ili je diskutovao na forumu u Alpbahu.⁵⁷⁾ Veoma precizno je svoje shvatanje sažeo u jednom intervjuu u nedeljnom časopisu *Format*: „Članak ima tri ciljna pitanja. Prvo, ja tvrdim da je teorija potiskivanja teorijski pogrešna. Drugo: proza upozorenja i buđenja, 'nikad ne zaboraviti da nikada ne bi moglo da se ponovi' takođe je pogrešna. To niti je apriori uviđavno, niti postoji teorijsko obazloženje, a ne postoji ni istorijsko iskustvo koje bi podržalo plauzibilitet te teze, ona je baš naprotiv neplauzibilna. Moje treće pitanje je moralno estetsko: meni se gadi na kakav način se ovde zaključuje ideološka i medijalna trgovina sa eksploatacijom žrtava. Ta moralna, sekundarna eksploatacija žrtava počela je već i ranije. Sva tri pitanja su diskutabilna. Ali to što sam ja ta tri pitanja otvoreno stavio na sto i što zauzimam jasne pozicije, to je bila jeres.“⁵⁸⁾

Apel da se zaboravi užas vremena nacionalsocijalizma, znači, nije ništa drugo, nego bespomoćan gest da bi se oslobodilo od emocija, od straha da se sećanja ne mogu podneti. I zaista, ako bismo pokušali da još jednom ispričamo istoriju u celosti, ona bi bila gotovo nepodnošljiva, ne samo zbog toga što su nasilje i smrt propatili oni koji su kao partizani ili njihovi pomoćnici branili svoj zavičaj, nego pre svega zbog toga, šta je tim ljudima posle rata učinjeno u austrijskoj kulturi sećanja: oni su iskorišćavani u korist državno-političkih prednosti, a istovremeno su uskraćeni za priznavanje njihove patnje u svakodnevnom životu. Jer laž je suprotnost zaboravljanja, zbog toga što pretpostavlja sećanje. A u Austriji se ne radi o zaboravljanju, nego o prestanku prećutkivanja.

Pa ipak nas taj filozof navodi na razmišljanje. Postoji nešto takvo, kao što je ambivalentnost pripovedanja o užasima nacio-

nalsocijalizma i koncentracionim logorima. Ona ne izaziva sama po sebi gnušanje i distancu, ona uvek može i da pospeši učenje užasa, njihovo odobravanje, pak, može da dovede do ponavljanja. To je smisao Burgerove izjave: upozorenje i izazov stoje veoma blizu jedno pored drugoga.

U svakom slučaju bilo bi zanimljivo da se zna kako bi se Burger ophodio prema strukturi sećanja onih ljudi koji dosledno ignorišu učešće Austrijanaca u nacionalsocijalističkim ratnim zločinima i zločinima nasilja.⁵⁹⁾ Ili na koji način bi trebalo da se ophodi prema žalbi na antisemitske izreke iz 19. veka, prema huljenju Jerga Hajdera o predsedniku Izraelitske religiozne zajednice, Arijela Muzikanta, što je kao vest uvek nanovo ponovljena kao čudna interpretacija zadatka ORF-a da informiše.⁶⁰⁾

„Ja sam u Koruškoj vodio dobrosusedsku politiku, tu su svi mogli da vide da ne proždirem Slovence“ izjavio Jerg Hajder u jednom intervjuu za hamburški nedeljnik *Zeit* 3. februara 2000.⁶¹⁾ A vladin program je isto tako jasan i nedvosmislen u tački 9 u svom uveravanju, da će zaista kompletno odobriti do sada odugovlačena manjinska prava, koja su utvrđena državnim ugovorom. Uprkos tome je Jerg Hajder poslednjih nedelja 2001. godine započeo pravi pravcati rat protiv Ustavnog suda, a naročito protiv njegovog predsednika, jer je ukinuo postojeći pravilnik da je za postavljanje dvojezičnih tabli sa nazivima mesta u Koruškoj potreban kvorum od 25 odsto stanovništva i pledirao za niži procenat od oko 10 odsto. Hajderove oštre i agresivne reakcije na predsednika Ustavnog suda teško se mogu shvatiti, ako se ne zna, da je Ludvig Adamovič 3. juna 2000. godine, pored Horhea Sempruna održao spomen-govor na priredbi u spomen i sećanje na koncentracioni logor Lobl Nord, jednog sporednog logora koncentracionog logora Mauthausen.⁶²⁾ (Luj Adamovič je u to vreme bio predsednik Ustavnog suda Austrije. Njemu je Hajder takođe zamerao što mu prezime zvuči kao da je slovenačkog porekla. – Prim. prev.)

Tako se zatvara krug, pa ipak nije zatvoren. Član 7. Austrijskog državnog ugovora iz 1955. godine rezultat je odricanja Jugoslavije na polaganje prava na teritorije, pravo koje je izvela na osnovu napada Nemačke i Austrije na njenu državnu teritoriju 1941. godine. Topografski natpisi manje markiraju polaganje prava, kao što se to često prikazuje kao opasnost, a više treba da učine vidljivim prisutnost slovenačke manjine, koja je u nacionalsocijalističko vreme proganjana, ekspropisana i deportovana. Drumski tunel, koji

su zatvorenici koncentracionog logora gradili kod prevoja Ljubelj, trebalo je da služi bržoj i udobnijoj vezi Koruške sa delovima Slovenije, koji su pripojeni Koruškoj. Na taj način se čini da je sasvim jasno, da u Austriji postoje najmanje dve istorijske kulture i ko živi u kojoj istorijskoj kulturi.

Primedbe

- 1) Štulpfarer, Karl: „Sopstveno i tuđe. Austrijska transformacija nacionalsocijalističke prošlosti“, (Stuhlpfarrer, Karl: „Eigenheit und Fremde. Die österreichische Transformation der NS-Vergangenheit“), u „Zeitgeschichte“ 26, (1999.) str. 28-37. Matl, Zigfrid, Karl Štulpfarer: „Odbrana i inscenacija u lavirintu Druge Republike“, (Matl, Siegfried/ Stuhlpfarrer, Karl: „Abwehr und Inszenierung im Labyrinth der Zweiten Republik“) u Taloš, Emerih i drugi, (priređivači) „Nacionalsocijalistička vladavina u Austriji. Priručnik“, (Tálos, Emmerih u. a., Hg: „NS-Herrschaft in Österreich. Ein Handbuch“), Beč, 2000., str 902-934. Štulpfarer, Karl: „L'Austria. La trasmissione del passato nazista“, u Koloti, Enco (Collotti, Enzo), ed.: „Fascismo e antifascismo. Rimizioni, revisioni, negazioni“, Rim, 2000., str. 97-107.
- 2) List „Kleine Zeitung“, Klagenfurt, 28.10.2001., str 33.
- 3) http://www.spoe.at/news/story_200002151222627054.htm; 29.8.2000.
- 4) Hompejdz FPÖ sa linkom na <http://www.time.com/...ine/articles/0,3266,38776,00.html>; 28. 8. 2000.
- 5) Vodak, Rut: „'Mi smo nevinii krivcii' diskursivno istorijske studije o posleratnom antisemitizmu“, (Wodak, Ruth: „Wir sind alle unschuldige Täter!“ Diskurshistorische Studien zum Nachkriegsantisemitismus“, Frankfurt na Majn, 1990; Rut Vodak i drugi: „Jezici prošlosti. Javni spomen u austrijskim i nemačkim medijima“, („Die Sprachen der Vergangenheit. Öffentliches Gedenken in österreichischen und deutschen Medien“), Frankfurt na Majni, 1994.
- 6) Program vlade na <http://www.regierung.gv.at>.
- 7) Na istom mestu.
- 8) Na istom mestu.
- 9) Izjava austrijskog saveznog kancelara Franca Vranickog pred saveznim parlamentom (Nationalrat) Austrije 8. 7. 1991. U Stenografskim zapisnicima o sednicama saveznog parlamenta Republike Austrije, (XVIII. Period zakonodavstva) 1991, tom 3, Beč, 1991, str. 3279-3283. Publikovano u dnevnom listu „Der Standard“, Beč, 9. 7. 1991., str. 23. Kasnije takođe i u: Boc, Gerhard/Gerhard Šprengnagel, priređivači, „Kontroverze oko austrijske savremene istorije“, (Botz, Gerhard/ Gerhard Sprengnagel, Hg. „Kontroversen um Österreichs Zeitgeschichte“) Frankfurt, Njujork, 1994. str. 574. Govor Franca Vranickog 8. 6. 1993., vidi list „Salzburger Nachrichten“, 9. 6. 1993.

- Takođe je i savezni predsednik Valdhajm već svojim govorom 10. 3. 1993. na ORF-u o Austrijancima kao žrtvama i kao krivcima govorio o tome da se ne bi trebalo pretvarati kao da se s tim nema nikakve veze. Valdhajm, Kurt: „Do čega mi je stalo. Misli, apeli, stanovišta saveznog predsednika“, („Waldheim, Kurt: Worauf es mir ankommt. Gedanken, Appelle, Stellungnahmen des Bundespräsidenten“, priredio Hans Zisman, (Hanns Sasmann), Grac, 1999, str. 224.
- 10) Vidi i Štulpfarer, Karl: „Prošlost koja ne prolazi“, („Die Vergangenheit, die nicht vergeht“ u „Umetnost zaboravljanja. 10 godina pedagoškog dopunskog seminara SLÖ Štajerske“ („Die Kunst des Verdrängens. 10 Jahre Pädagogisches Fortbildungsseminar des SLÖ der Steiermark“), (SLÖ – Sozialdemokratischer Lehrerverein Österreichs – Sozialdemokratischer savez nastavnika Austrije), organizivao je „Institut Dr. Karl Renner“ i Štajerska kulturna inicijativa, („Dr. Karl Renner-Institut“, Sterische Kulturinitiative“), dokumentacija, Grac, 1989., str 17-21. Svakako su 2001. godine umetnici počeli da otvaraju put sećanju. Vidi folder „Štajerske jeseni“ („Steirischer Herbst“) 2001, Grac, „Ponovite mi ovu zemlju...“ („Machen Sie mir dieses Land wieder“).
 - 11) *Parlamentskorrespondenz* (Parlamentarna korespondencija /Služba za medije austrijskog parlamenta/) 20. 11. 1997., br. 785.
 - 12) *Parlamentskorrespondenz*, 20. 7. 1998., br. 545.
 - 13) BGBl (*Bundesgesetzblatt /Službene novine/*) 432/1995, Zakon o nacionalnom fondu za žrtve nacionalsocijalizma; BGBl 181/1994, Nacionalnom fondu je povereno realizovanje umetničkih predmeta koji se ne mogu restituirati; dobija sredstva za raspuštanje zlatnog pula tripartitete komisije za zlato, (BGBl 182/1998) 18. 6. 1999., noveliranje zakona o nacionalnom fondum (BGBl br. 131/1999).
 - 14) II-5211 dopuna uz stenografski zapisnik saveznog parlamenta XVIII GP.
 - 15) Stenografski zapisnik 173. sednice, XVIII GP 16. 7. 1994, str. 20843.
 - 16) Lukan, Johana: „Nacionalni fond Republike Austrije za žrtve nacionalsocijalizma“, (Lukan, Johanna: „Der Nationalfonds der Republik Österreich für Opfer des Nationalsozialismus“), diplomski rad. Beč, 1999.
 - 17) *Parlamentskorrespondenz*, 7. 7. 1999., br. 394.
 - 18) „Republika Austrija. Komisija istoričara: Radni program“, („Republik Österreich. Historikerkommission: Arbeitsprogramm“), Beč, 1999., str. 5.
 - 19) Jabloner, Klemens: „Komisija istoričara Republike Austrije“, (Jabloner, Clemens: „Historikerkommission der Republik Österreich“), u „Historikum. Časopis za istoriju“, („Historicum. Zeitschrift für Geschichte“) leto 99., str. 13-16.

- 20) Zakon o pomirenju 2000, BGBl I, br. 74/2000; list „Kärntner Tageszeitung“, Klagenfurt, 19. 7. 2001., str 2. U vezi detalja vidi takođe www.versoehnungsfond.at.
- 21) *Parlamentskorrespondenz*, 19. 7. 2000. Br. 452. Reč poslanika FPÖ, dr. Bema (Dr. Böhm).
- 22) Vidi Bajler-Galanda, Brigitte/Blimlinger, Eva/Kowarc, Suzane: „Ari-zacija i restitucija stanova u Beču. Isterivanje jevrejskih stanara i stanarki iz njihovih stanova i sprečeni zakon o restituciji“, (Bailer-Galanda, Brigitte/Blimlinger, Eva/ Kowarc, Susanne: „Arisierung und Rückstellung von Wohnungen in Wien. Die Vertreibung der jüdischen Mieter und Mieterinnen aus ihren Wohnungen und das verhinderte Wohnungsrückstellungsgesetz“), kao i Graf, Georg: „Oduzimanje stanarskih prava. Pravno-istorijski i pravno-dogmat-ski izveštaj uz naročito uzimanje u obzir razvoja posle oslobođenja Austrije“, („Der Entzug von Mietrechten. Ein rechtshistorischer und rechtsdogmatischer Bericht unter besonderer Berücksichtigung der Entwicklung nach der Befreiung Österreichs“), http://www.histori-kerkommission.gv.at/berichte_e.html.
- 23) BGBl 11/2001, 28. 2 2001
- 24) BGBl 12/2001, 28. 2. 2001, § 1 (2).
- 25) Dnevni list „Der Standard“, 27. 11. str. 1 i str. 8.
- 26) Dnevni list „Kleine Zeitung“, Klagenfurt, 28. 11. 2001., str. 8.
- 27) „Der Standard“, 12. 12. 2001., str. 7.
- 28) Vidi „Špiegelgrund“, film Angelike Šuster i Tristana Zindelgrubera, (Angelika Schuster, Tristan Sindelgruber), 2000., kao i dva članka Čeh, Hervig: „Istraživanje bez skrupula. Naučno iskorišćavanje žr-tava nacionalsocijalističkih psihijatrijskih ubistava u Beču“, (Czech, Herwig: „Forschen ohne Skrupel. Die wissenschaftliche Verwertu-ng von Opfern der NS-Psychaitriemorde in Wien“) i Švarc, Peter: „Ubistvo pomoću gladi. *Divlja eutanazija i Akcija Brant* u Štajnhofu u nacionalsocijalističko vreme“, (Schwarz, Peter: „Mord durch Hun-ger. *Wilde Euthanasie, Aktion Brandt* am Steinhof in der NS-Zeit“), oba na: <http://www-eforum-zeitgeschichte.at>, 2001.
- 29) „Približavanje Mauthazenu. Prilozi za ophođenje sa jednim memo-rijalnim centrom“, („Annäherungen an Mauthausen. Beiträge zum Umgang mit einer Gedenkstätte“), (Linc), 1997. Baumgartner, An-dreas i drugi: „Inicijativa za reformu memorijalnog centra koncen-tracionog logora Mauthausen. Završni izveštaj“, („Reforminitiative KZ-Gedenkstätte Mauthausen. Endbericht“), februar 2001. Andreas Baumgartner Bertrandu Percu (Perz), i drugima, 10. 12. 2001.
- 30) <http://www.kameradschaftsbund.at/frontk.htm>, 29. 8. 2000.
- 31) Časopis „Format“, Beč, 30. 7. 2001., str. 34. „Istorijsko shvatanje ko-ruške Zavičajne službe“, („Die Geschichtsauffassung des Kärntner

- Heimatdienstes“), pod <http://www.khd.at-ueberblick-de.html>, 29. 8. 2000.
- 32) Štulpfarer, Karl: „Proslave povodom referendum a i istorijska slika“, (Volksabstimmungsfeiern und Geschichtsbild“), u „Koruška. Referendum 1920. Preduslovi, tok, posledice“, („Volksabstimmung 1920. Votaussetzungen, Verlauf, Folgen“), Beč, Minhen, Klajnencersdorf, 1981., str. 13-27.
- 33) „Večno važeće zaveštanje. 10. oktobar sa ispovestima u prilog dijaloga, ali oštrim rečima protiv Slovenije“, („Ewig gültiges Vermächtnis. 10. Oktober mit Bekenntnissen zum Dialog, aber scharfen Worten gegenüber Slowenien“), list „Kleine Zeitung“, Klagenfurt., 11. 10. 2001., str. 10.
- 34) Ardel, Rudolf G.: „Bezobrazluci i rasprave. Refleksije uz izložbu „Rat uništavanja. Zločini nemačke kopnene vojske 1941.-1944. u Lincu“, (Ardel, Rudolf. G.: „Zumutungen und Auseinandersetzungen. Reflexionen zur Ausstellung ‚Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941-1944 in Linz‘“, u „Savremena istorija“, („Zeitgeschichten“, Insbruk, 24, (1997.) str. 346-364.
- 35) „Crno-plavi protiv izložbe o nemačkoj kopnenoj vojsci“, („Schwarz-Blau gegen Wehrmachtausstellung“), „Der Standard“, Beč, 18. 20. 2001., str. 11.
- 36) „Kleine Zeitung“, Klagenfurt, 3. 12. 2001., str. 4.
- 37) „Kleine Zeitung“, 25. 12. 2001., str. 12.
- 38) Vladin program na <http://www.regierung.gv.at>.
- 39) „Profil“, Beč, 5. 2. 1996., str. 11.
- 40) Vidi diskusiju u austrijskim štampanim medijima „Falter“ 23/99, str. 16; „Standard“, 29. 10. 1999., 19. 11. 1999., i anketu instituta za savremenu istoriju Univerziteta u Beču 21. 1. 2000. „S one strane kuća. Smisao i besmislica jedne muzejalizacije savremene istorije u Austriji“, („Jenseits der Häuser. Sinn und Unsinn einer Musealisierung der Zeitgeschichte in Österreich“.
- 41) Ing. Sep Pruger, (Sepp Pruger), pokrajinski predsedavajući Koruške pokrajinske momčadi, (Landesobmann der Kärntner Landsmannschaft), pismo čitaoca u „Kleine Zeitung“, 7. 11. 2001., str. 36.
- 42) O dekretima Avnoja vidi: Nečak Dušan: „Nemci u Sloveniji (1918-1955). Kratak pregled“, Ljubljana, 1988., str. 27.
- 43) Vidi projekte o mitu žrtava u Austriji i mitu pokreta otpora u Francuskoj ili preko dopisnica i pisama vojne pošte za vreme rata predstavljene na <http://www.eforum-zeitgeschichte.at>.
- 44) Na primer „Vorkšop sećanje između politike i kulture“, Beč, 19.20. 1. 2001; niz priredbi Jevrejskog muzeja u Hoenemsu „U senci prošlosti“, maj 2000.; Konferencija „Sećanje i restitucija: o istorijskom sećanju i materijalnom ponovnom uspostavljanju situacije u Evropi“, organizator Dubnov-Institut u Lajpcigu u Depou dvorskih imobilija

- u Beču, 21.-23. 6. 2001.; Krajski-Arhiv: „Revisiting the National Socialist Legacy: Coming to Terms with Forced Labor, Expropriation, Compensation and Restitution“, Beč, 11.-13. 10. 2001.; Institut za istoriju, pored ostalog „Istorija kao katarza: Savlađivanje nacionalsocijalističke prošlosti u Čileu, Argentini i Austriji. Upoređenje“, Beč, 15. 10. 2001.
- 45) Vidi „Der Standard“, Beč, 26. 1. 1996., str. 7.
- 46) Haider, Hans, (obrađivač): „Sećanje na nacionalsocijalističko nasilje. Dokumentacija 64 imena za spomenik“, („Erinnern an die Opfer nationalsozialistischer Gewalt. Die Dokumentation der 64 Namen“), Filah, 1999. Hans Haider, (obrađivač): „Sećanje na žrtve nacionalsocijalističkog nasilja. Dokumentacija 32 dodata imena na spomenik u Filahu“, („Erinnern an die Opfer der nationalsozialistischen Gewalt. Die Dokumentation der 32 hinzugefügten Namen für das Denkmal in Villach“), Filah, 2000.; vidi Pokrajinski savet za obradu holokaušta u Gornjoj Austriji, (priređivač): „Školsko obrađivanje holokaušta u Gornjoj Austriji“, („Schulische Aufarbeitung des Holocaust in Oberösterreich“), Linc, 2001. i Savezno ministarstvo za prosvetu i umetnost, odeljenje za političko obrazovanje, obaveštenje referenata o savremenoj istoriji. Bilans 15 godina u brojkama. Konferencija referenata i referentkinja za savremenu istoriju, 11.-15. 1. 1993.
- 47) Od 7. do 19. 11. 2000., organizator: Muzej depoa za mobilije i radna grupa za muzeologiju/IFF.
- 48) Kicberger, Mihael: „Filmovi sećanja. Sećanje u austrijskim filmovima-intervjuima o vremenu nacionalsocijalizma“, (Kitzberger, Michael: „Erinnerung in österreichischen Interviewfilmen über die Zeit des Nationalsozialismus“), diplomski rad, Beč, 1998. u kome Kicberger pored ostalog analizira i dokumentarne filmove Rut Bekerman, (Beckermann) o izložbi o nemačkoj kopnenoj vojsci u Beču i Egona Humera o koncentracionom logoru Loibl iz godina 1992./1996.
- 49) Rabinovici, Doron: „Instance nemoći. Bečki saveti Jevreja pod nacionalsocijalističkom vlašću“, („Instanzen der Ohnmacht. Die Wiener Judenräte unter der NS-Herrschaft“), Frankfurt na Majni, 2000; Menase Robert: „Progonstvo iz pakla“, („Die Vertreibung aus der Hölle“), Frankfurt na Majni, 2001.
- 50) „Kleine Zeitung“, 22. 11. 2001., str. 10
- 51) Vidi, na primer, pisma čitalaca u „Kleine Zeitung“, Klagenfurt, 23. 11. 2001., str. 38 i 27. 11. 2001., str. 31.
- 52) „Kleine Zeitung“, Klagenfurt, 16. 11. 2001., str. 10.
- 53) Dojer, Wilhelm: „Freske Svitberta Lobisera o priključenju Austrije Nemačkoj 1938. godine u sali za sednice korušskog pokrajinskog parlamenta“, (Deuer, Wilhelm: „Switbert Loßbissers Anschlußfresken

- von 1938 im Sitzungssaal des Kärntner Landhauses“) u „Carinthia“ I. 191 (2001.) str. 585-619.
- 54) Gesinger, Antonia: „Grad preuzima Ulrihsberg“, (Gössinger, Antonia: „Stadt übernimmt den Ulrichsberg“), „Kleine Zeitung“, Klagenfurt, 8. 11. 2001., str. 10.
- 55) Burger, Rudolf: „Zablude politike spomena“, („Irrtümer der Gedenkpolitik“), u časopisu „Europäische Rundschau“, Beč, 2001/2, proleće.
- 56) Na primer, ORF, „Dnevnik 3“ (*Zeit im Bild* bukvalni prevod *Vreme u slici*) 21. 6. 2001.
- 57) Jungvirt, Mihael: „Političko zaboravljanje kao strategija“, (Jungwirth, Michael: „Politisches Vergessen als Strategie“), „Kleine Zeitung“, Klagenfurt, 30. 8. 2001., str. 56.
- 58) „Format“, Beč, 31. 7. 2001., str. 39.
- 59) Tako se često govori u Koruškoj kada je reč o dvostrukom napadu Jugoslavije na Korušku, ali se konsekventno prećutkuje koruško učešće u zločinima za vreme nemačke okupacije Slovenije u toku Drugog svetskog rata. Poslednji put i opet takav stav se zapravo kontraproductivnim apelom „Studirati istoriju“ pojavljuje kao pismo čitaoca u „Kleine Zeitung“ 25. 12. 2001., str. 50.
- 60) „Kleine Zeitung“, Klagenfurt, 17. 3. 2001., str. 3. FPÖ: Peter Vestentaler, (Westenthaler) je za žalbu Muzikanta na Hajdera zbog inkrimisanih izjava rekao da su „bez humora“. ORF 1. 9. 2001., str. 50.
- 61) Nedeljničnik „Die Zeit“ 6/2000; <http://www.archiv.zeit.de/daten/pages/200006.haider-interview>
- 62) Austrijska logorska zajednica Mauthauzen i Aktiv Mauthauzen (Österreichische Lagergemeinschaft Mauthausen und Mauthausen Aktiv),
Koruška/Koroka, folder pozivnice za priredbu.